

Р. Б. Шшика,
доктор юридичних наук, професор
Г. Д. Джумагельдієва,
доктор юридичних наук, старший науковий співробітник

ДЕРЖАВНИЙ РЕГУЛЯТОРНИЙ ВПЛИВ НА ВІДНОСИНИ КОНКУРЕНЦІЇ В УКРАЇНІ

Україна за роки своєї незалежності завдяки реалізації конкурентної політики пройшла шлях від планово-адміністративної системи господарювання до держави з ринковою економікою. У сучасних умовах значення конкуренції підвищується, що зумовлено її роллю в економіці як головного «двигуна» функціонування ринкового механізму. Априорі всяка конкуренція – один із економічних засобів боротьби за споживача та становлення ефективного власника – суб'єкта господарювання.

Наразі конкурентні стратегії мають виходити з розуміння діючих чинників конкуренції, які визначають її привабливість. Політика сприяння конкуренції та державне регулювання економічними процесами є важливою сферою для вітчизняної економіки, а підвищення її конкурентоспроможності є одним із шляхів виходу України на траєкторію сталого розвитку. Тому не випадково, що забезпечення розвитку конкуренції на товарних ринках є важливим фактором підвищення ефективного функціонування таких ринків та економіки в цілому визначено як ключову проблему, на розв'язання якої спрямована Концепція Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014-2024 роки, що була схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 р. № 690-р.

Сучасний розвиток ринкових відносин та конкурентного середовища вимагає постійного удосконалення форм та засобів державного регуляторного впливу на відносини конкуренції, пошуку критеріїв для встановлення меж державно-правового втручання у сферу конкуренції. Тому беззаперечним є той факт, що суттєвого значення набувають питання осмислення ролі держави у процесах забезпечення формування конкурентного середовища, змісту державного регулювання відносин конкуренції, а головне – розв'язання ключового питання розвитку вітчизняного конкурентного законодавства: конкуренція як ціль чи як засіб розбудови високоєфективної економіки?

Помітною подією в науці господарського права щодо цієї проблематики став вихід у світ монографії Н. М. Корчак «Державне регулювання відносин конкуренції в Україні (господарсько-правовий аспект)»¹.

Обсяг монографії (29,39 обл.-вид. арк.) та її насиченість прикладами практики діяльності як анти-монопольних, так і судових органів свідчить про плідне наукове дослідження в межах обраної проблематики. Запропонована Н. М. Корчак структура роботи сприяє комплексному відображенню господарсько-правових аспектів державного регулювання відносин конкуренції в Україні та чіткого усвідомлення того, що закони ринкового механізму створюють об'єктивну межу для втручання держави в економіку в цілому.

У першому розділі монографії («Обумовленість державної підтримки та захисту конкуренції в Україні») Н. М. Корчак здійснила спробу з'ясувати співвідношення економіки та права з точки зору їх взаємодії та взаємообумовленості і обґрунтувала концептуальне положення про те, що межі державно-правового втручання у сферу конкуренції повинні визначатися тими обов'язками, які бере на себе держава у цій сфері – не тільки захист (ч. 2 ст. 42 Конституції України), але й підтримка конкуренції. Саме в такий спосіб держава бере на себе відповідальність за стан забезпечення функціонування економіки на основі розвитку конкурентних відносин, за запровадження добросовісних засад у конкуренції. Водночас рівень такого втручання, на позицію автора, повинен визначатися цілями (соціальними, економічними та правовими) державного регулювання у сфері конкуренції. З урахуванням поєднання у ринковій системі стихійного та цілеспрямованого державного регулювання Н. М. Корчак пропонує за доцільне використання терміну «державна підтримка та захист у сфері конкуренції» як системи організаційно-правових заходів регулювання поведінки учасників відносин

¹ Корчак Н. М. Державне регулювання відносин конкуренції в Україні (господарсько-правовий аспект): монографія / Н. М. Корчак. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 336 с.

у сфері конкуренції, пов'язаних як із створенням умов ефективного функціонування ринку в цілому, так із доповненням чи коректуванням дій ринкових регуляторів».

Н. М. Корчак застосувала творчий підхід до з'ясування змісту та виявлення особливостей базових понять конкурентного законодавства, а також вказала на прикладне значення необхідності володіння методологічними прийомами оцінки ринкової ситуації на предмет рівня її конкурентоспроможності чи монополізації. Останнє має важливе значення для вірного застосування численних понять оціночного характеру.

Грунтовний аналіз у другому розділі монографії конкурентного законодавства як форми державного регулювання відносин конкуренції в Україні та відповідної спеціальної літератури дозволив Н. М. Корчак дійти науково обґрунтованих теоретичних висновків щодо його мети і задач, а також структури і системи його актів. А це має важливе практичне значення для удосконалення державного регуляторного впливу у сфері конкуренції. Шляхом застосування антропологічного підходу та підкреслюючи людиномірність сучасного економічного розвитку України, Н. М. Корчак у роботі особливо увагу акцентувала на особливості розуміння категорії «споживач» у конкурентному законодавстві як суспільно-економічного критерію зміни у ринковій поведінці суб'єктів господарювання. Автором переконливо обґрунтовано, що принцип пріоритету захисту прав споживачів в межах дії норм конкурентного законодавства реалізується не в прямій, і результат – диференціацію взаємодії «публічних інтересів» на (1) «державні інтереси» (вузьке розуміння) та (2) «суспільні інтереси, зокрема споживачів» (широке розуміння).

Отримали подальший розвиток теоретичні положення щодо розуміння конкурентного законодавства як комплексного інституційного утворення в системі господарського права, яке є своєрідною гарантією реалізації в умовах конкуренції законодавчо визначених свобод суб'єкта господарювання – на підприємницьку діяльність та договору. Зокрема, аргументовано, що вказані свободи у сфері конкуренції повинні допускатися законодавцем настільки, наскільки вони будуть поєднуватися з публічними інтересами. Запропоновано під конкурентним законодавством розуміти систему норм по формуванню та встановленню правил добросовісної ринкової поведінки з метою забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин.

У третьому розділі монографії розроблено оригінальну теоретичну модель механізму правового регулювання відносин конкуренції в Україні як інтегровану ієрархічну систему координації відносин конкуренції та приведення в дію норм конкурентного законодавства застосуванням комплексу правових та/чи не правових засобів забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин, в тому числі встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції, який має «вертикально-горизонтальну» структуру. «Вертикальну» його структуру формують: (1) норми конкурентного законодавства, акти їх тлумачення та реалізації, правовідносини у сфері конкуренції, (2) адвокатування конкуренції, а також (3) методи та (4) принципи правового регулювання. «Горизонтальна» структура представлена двома блоками, котрі знаходяться у стані чіткої субординації: 1) регулятивний; 2) охоронний.

Методологічний інструментарій регулювання відносин у сфері конкуренції Н. М. Корчак розподілила на два рівні: (1) загальні (публічно-приватні методи імперативного та диспозитивного спрямування) та (2) спеціальні (аналіз бар'єрів для вступу (виходу) на товарні ринки суб'єктів господарювання; синтез інформації щодо кількісної та якісної структури ринку; визначення меж товарного ринку та монопольне (домінуюче) становище суб'єктів господарювання на ньому, в тому числі колективне домінування; системно-структурне дослідження відносин контролю) методи.

Вперше обґрунтовано концептуальне положення про існування інтегрованого (основного) методу регулювання відносин у сфері конкуренції – позитивно-корегуючий метод. Це пояснює той факт, що методологія монографічного дослідження побудована на концепції позитивного регулювання відносин конкуренції в цілому та позитивного обов'язку держави у цій сфері, зокрема.

Науковий інтерес викликає зміст розділів 4 («Господарсько-правова відповідальність як засіб державного регулювання відносин конкуренції в Україні») та 5 («Умови застосування заходів господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері конкуренції») монографії. Вперше у вітчизняній науці здійснено комплексний аналіз питань, пов'язаних із господарсько-правовою відповідальністю у сфері конкуренції у взаємозв'язку та взаємодії позитивної та негативної її форм. Тому момент виникнення відповідальності автором пов'язується як із фактом вчинення/виявлення правопорушення (при негативній формі відповідальності), так і з моментом покладення

відповідних обов'язків (при позитивній формі відповідальності), який співпадає з реалізацією права на участь у добросовісній конкуренції. І хоча визнання факту існування позитивної форми відповідальності формує підґрунтя для дискусій, Н. М. Корчак переконливо обґрунтовує її розуміння як гарантію та водночас стимулюючо-забезпечувальний засіб «безперебійного» функціонування загальнодержавних відносин у сфері конкуренції, що узгоджується із дією презумпції ефективної (правомірної) конкуренції, сформульованої у преамбулі до Закону України «Про захист економічної конкуренції».

В основу дослідження умов застосування заходів господарсько-правової відповідальності за правопорушення у сфері конкуренції покладені два концептуальні підходи: 1) доведено, що при кваліфікації дій суб'єктів господарювання як правопорушення у сфері конкуренції діє презумпція винної їх поведінки, яка підтверджується певними об'єктивними обставинами (характером дій); 2) кількісний склад об'єктивних умов застосування заходів господарсько-правової відповідальності у сфері конкуренції напряму залежить від характеру складу правопорушення – матеріальний чи формальний. На підставі цього обґрунтовано позицію щодо розуміння обов'язкових та виняткових умов відповідальності за правопорушення у сфері конкуренції: 1) обов'язкова умова – протиправність діяння, встановлення та доведення якої потребує врахування додаткових та спеціальних її ознак; 2) виняткова умова – шкідливі наслідки та причинний зв'язок між ними та протиправністю діяння.

Встановлено, що умовно шкідливі наслідки можна поділити на дві групи: 1) фактичні – це завдання чи можливість завдання шкоди у визначених законодавцем випадках; 2) юридичні – а) недопущення, усунення чи обмеження конкуренції; б) ущемлення інтересів інших суб'єктів господарювання чи споживачів; в) вплив на наміри осіб щодо придбання (замовлення) чи реалізації (продажу, поставок, виконання, надання) товарів, робіт, послуг суб'єкта господарювання.

В цілому, важливим на нашу позицію, є обґрунтування необхідності внесення змін до чинного законодавства в межах обраної проблематики, а також аргументації розуміння поняття «економічна конкуренція» крізь призму взаємодії, а не тільки змагальності, суб'єктів господарювання та пропозиції розглядати категорії «недопущення», «обмеження» чи «усунення» конкуренції в рамках єдиного поняття – «перешкоди (обмеження) для ефективної конкуренції»; встановленні подвійної правової природи адміністративно-господарських санкцій, визначенні критеріїв класифікації заходів господарсько-правової відповідальності, виявленні ознак разового та триваючого правопорушення у конкуренції.

Як і будь-яке серйозне наукове дослідження, представлена на рецензію Н. М. Корчак монографія не позбавлена суперечливих положень, які переважно носять приватний дискусійний характер і не впливають на загальне позитивне враження від роботи. Зокрема, йдеться щодо спірності регулювання економічної конкуренції: її можна визначати, встановлювати критерії, обмежувати, визначати наслідки порушення встановлених обмежень. Слід чітко визначати, де законодавець регулює правовідносини, а де їх визначає.

В цілому монографія характеризується новизною викладених в ній положень, самостійністю дослідження та значним творчим доробком, який сприятиме подальшому розвитку науки господарського права, а також удосконалення практики застосування конкурентного законодавства.